

Cuprins

Introducere. Culoarea și cronicarul ei	5
O culoare discretă	
De la origini până în secolul al XII-lea	13
O culoare nouă	
Secolele XI–XIV	50
O culoare morală	
Secolele XV–XVII	84
Culoarea preferată	
Secolele XVIII–XX	122
Bibliografie	181

INTRODUCERE

Culoarea și cronicarul ei

Culoarea este în egală măsură un fenomen natural și un construct cultural complex, rebel față de orice generalizare, ba chiar față de orice analiză. Implică multe probleme dificile. Acesta este, fără îndoială, motivul pentru care există puține lucrări serioase ce-i sunt dedicate, fiind chiar mai rare acelea care consideră cu precauție și în mod adecvat studiul culorii dintr-o perspectivă istorică.

Dimpotrivă, mulți autori preferă să jongleze cu spațiul și timpul și să caute așa-numitele adevăruri universale sau arhetipale despre culoare. Dar pentru istorie acestea nu există. Culoarea este, în primul rând, un fapt al societății. Nu există un adevăr transcultural al culorii, cum pretind unele lucrări pe baza unor cunoștințe neurobiologice neaprofundate sau, mai rău, unele perspective psihologice îndoielnice. Astfel de cărți aglomerează din nefericire bibliografia pe această temă.

Istoricii sunt mai mult sau mai puțin de vină pentru acest lucru, pentru că au vorbit rareori despre culori. Cu toate

acestea, pentru tăcerea lor există diverse motive care sunt, de fapt, documente istorice. În principiu, se referă la dificultățile de a vedea culoarea ca obiect istoric în sine. Aceste dificultăți sunt de trei feluri. Primele sunt documentare. Noi vedem culorile așa cum ne-au fost transmise din trecut, nu în forma lor pură. Le vedem în condiții diferite de iluminare, care nu au nicio legătură cu acelea cunoscute de către societățile precedente. De zeci și zeci de ani, ne-am obișnuit să studiem imaginile și obiectele din trecut prin intermediul fotografiilor alb-negru și, în ciuda răspândirii fotografiei color, reflecția și modul nostru de gândire par să fi rămas și ele în alb și negru.

A doua dificultate este metodologică: când vine vorba despre culoare, toate problemele trebuie considerate simultan: fizice, chimice, materiale, tehnice, dar și iconografice, ideologice, emblematice, simbolice. Cum să rezolvăm aceste probleme? În ce ordine să punem întrebările corecte? Cum să stabilim grile de analiză prin care să studiem imaginile și obiectele colorate?

Niciun cercetător, nicio echipă, nicio metodă nu a reușit încă să rezolve aceste dificultăți, fiecare a rămas cu tendința de a selecta dintre datele și problematicile de toate felurile pe care le presupune culoarea pe acelea care au legătură cu ceea ce caută să demonstreze. De asemenea, lasă deoparte tot ce poate deranja în raport cu demonstrația lor.

Acesta este, evident, un mod greșit de a lucra. Tentația este adesea de a asocia obiectele și imaginile cu informațiile pe care ni le aduc textele, în timp ce metoda potrivită – cel puțin într-o primă etapă a analizei – ar fi să procedăm așa cum fac istoricii preistoriei (care, în lipsa textului, trebuie să analizeze picturile rupestre): să deducem din aceste imagini și din aceste obiecte anumite semnificații, logici și sisteme, de

exemplu prin studiul frecvenței și lipsurilor, aranjamentelor și distribuțiilor relațiilor dintre sus și jos, stânga și dreapta, față și spate, centru și periferie. Pe scurt, este nevoie de o analiză structurală internă cu care ar trebui să înceapă orice studiu al imaginii sau al obiectului în ceea ce privește culorile sale (ceea ce nu înseamnă că studiul trebuie să se și oprească acolo).

A treia dificultate este epistemologică: este imposibil să proiectăm ca atare în imagini, monumente și obiecte produse în secolele trecute definițiile, concepțiile și clasificările noastre actuale asupra culorii. Nu erau acelea ale societății din trecut (și poate că nu vor fi acelea ale lumii de mâine...). Pericolul anacronismului îl pândește pe istoric – pe istoricul de artă poate mai mult decât pe oricare altul. Dar când vine vorba despre culoare, definiții și clasamente, pericolul pare și mai mare.

Să ne amintim, de exemplu, că timp de secole albul și negrul au fost considerate drept culori în sine; că spectrul și ordinea spectrală a culorilor nu erau cunoscute înainte de secolul al XVII-lea; că legătura dintre culorile primare și culorile complementare a apărut treptat în timpul aceluiași secol și nu s-a instituit cu adevărat decât în secolul al XIX-lea; că opoziția dintre culorile calde și culorile reci este pur convențională și funcționează diferit în diferite epoci (în Evul Mediu, de exemplu, albastrul este o culoare caldă) și în societăți diferite. Spectrul, cercul cromatic, noțiunea de culoare primară, legea contrastului simultan, distincția conurilor și bastonașelor din retină nu sunt adevăruri eterne, ci doar etape în istoria cunoașterii. Să nu le privim ca adevăruri imuabile.

În lucrarea mea anterioară, m-am gândit la aceste probleme epistemologice, metodologice și documentare cu numeroase ocazii și nu doresc să mă concentrez asupra lor în

lucrarea de față.¹ Deși acoperă în mod necesar câteva dintre ele, această carte nu le este dedicată în totalitate.

De asemenea, nu este dedicată nici contribuției imaginilor sau operelor de artă la istoria culorilor – o poveste care, în multe privințe, rămâne a fi construită. Dimpotrivă, dorește să se bazeze pe documente diverse pentru a lua în considerare istoria culorilor sub toate aspectele sale și a arăta că nu poate fi redusă doar la domeniul artistic. Istoria picturii este unul dintre aspecte, pe când istoria culorilor este ceva mult mai amplu. Este păcat că majoritatea lucrărilor dedicate problemelor istorice ale culorii s-au limitat la domeniul pictural sau artistic, uneori la domeniul științific.²

Miza reală este în altă parte, deoarece orice istorie a culorilor nu poate fi decât o istorie socială. Pentru istoric, ca și pentru sociolog sau antropolog, culoarea este definită în primul rând ca un fapt al societății. Societatea este cea

¹ M. Pastoureaux, „Vers une histoire sociale des couleurs“, în *Couleurs, images, symboles. Études d'histoire et d'anthropologie*, Paris, 1989, pp. 9-68; „Une histoire des couleurs est-elle possible?“, în *Ethnologie française*, vol. 20/4, octombrie-decembrie 1990, pp. 368-377; „La couleur et l'historien“, în B. Guineau (ed.), *Pigments et colorants de l'Antiquité et du Moyen Age*, Paris, CNRS, 1990, pp. 21-40. Această carte e rezultatul mai multor seminare pe care le-am susținut; o primă versiune a precedat-o: „Jésus teinturier. Histoire symbolique et sociale d'un métier réprouvé“, în *Médiévales*, nr. 29, 1995, pp. 43-67.

² Tipică în această privință e cartea lui John Gage, *Color and Culture. Practice and Meaning from Antiquity to Abstraction*, Londra, Thames and Hudson, 1993. Fără îndoială, e cea mai ambițioasă și mai voluminoasă lucrare consacrată vreodată istoriei culorilor. În ciuda titlului, trece cu vederea aproape complet practicile sociale ale culorii, adică faptele de lexic și problemele de vocabular, codurile vestimentare și vopselele, emblemele și codurile sociale (blazoane, steaguri, semne și simboluri). Se limitează la întrebări legate de istoria științei și a artei. Vezi articolul meu din *Les Cahiers du Musée national d'art moderne* (Paris), nr. 54, iarna 1995, pp. 115-116.